

Politisk bevægelse i Europa og Mellemøsten – Interview med Chantal Mouffe

af ANDRÉ SONNICHSEN, ALLAN DREYER HANSEN & CARSTEN JENSEN

SLAGMARK #71
SIDER: 213-224

Chantal Mouffe har altid sat spørgsmålet om sociale bevægelser i relation til spørgsmålet om demokratisering. Hendes ideer om agonistisk og radikalt demokrati har fået gennemslag i den europæiske samfundsmæssige debat, men i den sammenhæng glemmer man måske, at hun først og fremmest er engageret i en radikalisering af det liberale demokrati (Jensen, 2013). I hendes nuancerede debatstil kan de mange begreber, nogle af hvilke hun selv er ophavet til, godt få læseren til at fokusere på enkelte træer, som for eksempel netop agonistisk og radikalt demokrati. Dermed kan selve skoven, det liberale demokrati og dets udvikling, forsvinde ud af fokus. Det gør det imidlertid ikke i dette interview, der fandt sted i hendes hjem i Hampstead, Nordlondon, primo 2012, omtrent samtidig med, at hendes seneste bog *Agonistics* (Mouffe, 2013) blev afsluttet.

MERE OG BEDRE EUROPA ER SVARET TIL DE UTILFREDSE

De sociale bevægelser er i Chantal Mouffes univers motorer i udviklingen af politiske alternativer til den givne orden, fordi de stiller krav til omgivelserne,

både i form af stat og marked, der overskrider denne orden. Men i de fleste tilfælde udvikler de sociale bevægelser ikke sammenhængende projekter, der kan institutionaliseres eller reelt ændre etablerede hegemonier (Mouffe, 2012). Til dette forudsættes normalt partier med et radikalt politisk ambitionsniveau, der giver mulighed for sammentænkning af de enkelte bevægelses krav i sammenhængende kæder. I disse konstellationer er det vigtigt, at der kan udpeges fælles modstandere, for eksempel, 'de rige og deres banker', 'borgerskabet', 'staten', 'magtblokken', 'the establishment', 'systemet' eller lignende. Denne rolle for bevægelserne, og for forholdet mellem bevægelser og parti, er baseret på forestillingen om, at sammenkædning af en spredning af forskelligartede sociale aktører i en større bevægelse er nøglen til spredning og radikaliserings af det liberale demokrati.

I dine bøger siden midten af 1980'erne har du talt for radikaliserings og udvidelse af demokratiet. Samtidig har du talt for politisering af flere områder i samfundet. Hvordan ser du aktuelt på disse spørgsmål?

Folk taler på forskellig vis om afdemokratisering og postdemokrati i dag. Det er grundlæggende det samme, jeg taler om, når jeg taler om det post-politiske. I de vestlige samfund, som stadig kalder sig demokratiske, er det demokratiske indhold forsvundet. Jeg mener, at det vi ser, netop er det, som ideen om post-demokrati dækker over.

Hvis vi havde lavet dette interview for et par år siden, kunne man have været endnu mere deprimeret over situationen. Da var indtrykket, at folk var blevet så bedøvede, at der ikke var nogle måder, som tingenes tilstand kunne udfordres på. Det kunne have været forandret med finanskrisen.

Der var faktisk en periode, hvor der var en mulighed for, at venstrefløjen kunne gribe ind. Det var, da den nyliberale model begyndte at slå revner, og da man pludselig mente, at *staten* skulle ind og redde stumperne efter, at den nyliberale havde dæmoniseret den i årtier. Staten kunne have gået ind med en mere radikalt omfordelende politik, men det skete ikke. I stedet begrænsede den sig til at genskabe bankerne. Så, set fra dette synspunkt, var det en tabt chance.

Hvis det skulle have været en ordentlig mulighed, skulle venstrefløjen have haft et virkeligt alternativ at lægge frem. Man kunne have sagt: Sådan ser situationen ud, og her er vores alternativ. Men det er netop problemet med centrum-venstre. Det har simpelthen accepteret det nyliberale hegemoni med dets forestilling om, at der ikke er noget alternativ til nyliberalismen – så selvfølgelig udvikler man ikke noget alternativ! Endnu værre: I nogle lande er centrum-venstre en del af problemet. I Storbritannien er Labour tæt knyttet til City of London, det vil sige finanskapitalen, og i Frankrig blev deres form for deregulering og privatisering udviklet af blandt andre Lionel Jospin, en socialistleder. Dette er som en pyroman, der først starter en brand og bagefter tilbyder at slukke den. I princippet kunne finanskrisen have været det store øjeblik – hvis der altså havde været en venstrefløj.

Nu ser tingene måske en lille smule bedre ud med bevægelser som for eksempel Occupy. Der er i det mindste nogle, der ikke er helt bedøvede. Der er tegn på, at folk er begyndt at vågne, og at de siger, 'nok er nok, vi finder os ikke i mere'.

Du ser ret dystert på politik. I forhold til dem, der taler meget om midten og konsensus, er der en tendens til, at du taler om fløje og fjendskab. Kan vi få dig til at tale om dit syn på de store politiske konflikter i Europa?

Et af de interessante eksempler var opløsningen af Jugoslavien. Tito havde, med alle de begrænsninger der var i hans model, været i stand til at skabe en slags balanceret forhold mellem Jugoslaviens politiske dele. Der var selvfølgelig altid konflikter, men de kunne holdes inden for fredelige rammer. Da Tito døde, kom Milosovich imidlertid til, og han ønskede serbisk hegemoni. Pludselig faldt hele bygningen sammen på grund af de nye antagonismer, der opstod. De grupper, der havde levet sammen i relativ fred, begyndte at slå hinanden ihjel. Risikoen for antagonismer kan aldrig forsvinde. Det er derfor, at det altid er en udfordring for demokratiske institutioner at antage det, jeg kalder en agonistisk form, hvor konflikter kan behandles åbent, men fredeligt, før de udvikler sig til voldelige konfrontationer.

Faktisk tror jeg, at det, vi ser nu, er konsekvenser af mangel på agonistisk kamp. I Vesteuropa, hvor vi havde en udbredt konsensus omkring den såkaldte 'tredje vej' og opløsning af adskillelsen af højre og venstre, er der ikke længere

rigtigt forskel på centrum-venstre og centrum-højrepolitik. Konflikterne kan derfor ikke gives form af de demokratiske institutioner og de demokratiske partier.

Tilfældet Grækenland er typisk set fra denne synsvinkel, og folks afvisning af den traditionelle partipolitik er illustrativ. Den kan tage forskellige og nogle gange voldelige former. Parterne ser ikke de 'andre' som modstanderne, der også skal respekteres, men simpelthen som fjender. Derfor ser vi de voldelige former for revolte blandt unge. De voldelige udtryk kommer, når der ikke er andre måder at udtrykke politiske krav på. Hvilke partier har for eksempel søgt at tage hensyn til de unge og at udtrykke deres krav? Der er en egentlige repræsentationskrise, hvor især de unge ikke ser nogle kanaler for deres krav i den demokratiske politik.

Det var det samme under urolighederne i Frankrig i 2008. Det blev hævdet, at de unge ikke havde nogen krav, og at de bare ødelagde offentlige bygninger. Ja, netop. De har ingen krav, fordi systemet ikke tillader dem at udtrykke deres krav i en politisk form. Så den agonistiske politik er for mig en måde, hvorpå forskellige krav kan få politiske udtryk. Når dette system er blokeret, hvilket præcist er den situation, vi har i Vesteuropa i dag, så manifesterer disse krav sig på mange forskellige måder, der blandt andet indeholder voldelige træk.

Du har i forskellige debatindlæg i europæiske tidsskrifter advaret mod, at folk stoler for meget på spontan organisering og glemmer det langsigtede, organisatoriske og hegemoniforberevende arbejde i politik. I din kritik af nogle anti-globalister har du nærmest opfattet dem som forklædte nyliberalister, der blot var ude på at lokke folk over i den private sfære med individuelle løsninger. Hvordan passer de nye protester ind i dette billede?

Det bekymrer mig, at nogle af Occupy-bevægelserne, for eksempel *Indignados* i Spanien er for anti-partiagtige, for anti-institutionelle. Man kan selvfølgelig forstå deres indvendinger. Men hvad er alternativet? Se for eksempel på det såkaldte *Democracia Real* i Spanien. Hvilken slags demokrati er det – ingen partier, ingen strukturer, ingen ledere? Hvis tingene skal ændres, skal kravene omsættes til politiske termer og institutionaliseres. Hvad angår Spanien, har resultatet været, at socialisterne har tabt både de regionale og de nationale

valg, og at højrefløjen er kommet til magten på et program, der er værre, end hvad Zapatero stod for. Det er ikke fremskridt.

Mit håb er, at bevægelserne kan skubbe til socialdemokrater og socialister i Europa. Det er vigtigt, at tingene kommer på dagsordenen, at folk bliver bevidste, at der stilles nye spørgsmål. Men det skal gennearbejdes i partier og organisationer. Nogle af indvendingerne mod disse bevægelser er for resten ikke helt fair. Man spørger, om de egentlig har nogle krav, forslag og alternativer. Jeg mener ikke, at deres rolle er at udvikle alternativer. Det er deres rolle at råbe op, at sige 'dette er ikke, hvad vi vil have'. Derefter må partierne og fagforeningerne lytte og begynde at udvikle alternativer. Det bliver spændende at se, hvordan partierne vil svare på disse krav og reorientere sig selv i forsøget på at udvikle nye alternativer. Folk må indse, at den gamle konsensus omkring midten ikke virker mere.

Hvordan skal de udvikle et alternativ? Jeg tror kun, at det kan ske på et europæisk niveau. Ingen af de europæiske partier kan selv udvikle bæredygtige alternativer til nyliberalismen. Derfor er jeg meget europæisk. Jeg mener, at det er vigtigt, at venstrefløjen organiserer sig på europæisk niveau. Det er ikke ét parti, der skal være ledende. I stedet skal der skabes synergier mellem de europæiske venstrefløjspartier, så de kan arbejde sammen om at præsentere et samlet projekt. Vi har brug for at politisere Europa, fordi 'Europa' ser ud til kun at være én model. Der er ingen vej uden om en kamp om, hvordan de forskellige syn på Europa skal udformes. Jeg mener, at reorienteringen af venstrefløjen skal ske på europæisk niveau, hvis der skal udvikles et alternativ.

Givet din skepsis overfor den type antikapitalisme, du netop har beskrevet, tror du så, at der er en risiko for, at højrefløjen vil være bedre rustet i den aktuelle konjunktur til at svare på de aktuelle udfordringer?

Det afhænger af, hvilke lande vi ser på. I Frankrig er Marie Le Pen en meget stærk leder. Hun er meget farlig, fordi hun er karismatisk. Hun taler også inden for en diskurs, der er meget forskellig fra hendes fars. Hun indarbejder mange træk fra socialdemokratisk tænkning og mange af de spørgsmål, der er blevet taget af dagsordenen af de socialistiske partier. Hun har for eksempel taget hul på spørgsmål om statens rolle og arbejdernes rettigheder. Bortset fra det,

ser jeg ikke faren i Europa så stor som i USA, hvor Tea Party bevægelsen har et vist grundlag. På en måde er det godt for Occupy Wall Street-bevægelsen at blive kaldt 'venstrefløjens Tea party'. Tea Party-bevægelsen har dog flere penge og synes at være vigtigere, så der er selvfølgelig altid den mulighed, at den vil vokse på bekostning af venstrefløjen.

Om protesterne vokser i venstrefløjens retning afhænger meget af, hvordan de fremsættes, og af situationen i hvert enkelt land. I Frankrig har der knapt været en Occupy-bevægelse, og det er interessant. I Frankrig har forklaringen været, at selvom socialisterne er blevet centrum-venstreorienterede, er der alligevel mange muligheder for at gøre sig gældende gennem de institutionelle kanaler. Der er to, tre partier til venstre for socialisterne, og så er der Marine Le Pen. Så kanalerne er mere varierede i Frankrig end i andre lande. Deres mobilisering plejer at handle mere om valg, så der er en anden bevidsthed omkring bevægelserne. Hvad vil der ske i Spanien omkring den konservative regerings nedskæringer? Der er altid en fare for, at hvis venstrefløjen ikke lytter og ikke er i stand til at artikulere bevægelsen, så vil der være en højrepopulistisk bevægelse, der kan gøre det. Det ser man for eksempel i Finland med partiet de Sande Finner.

Jeg tror, at venstrefløjen står i et afgørende øjeblik. Hvis den ikke er i stand til at leve op til udfordringerne og virkeligt lytte til disse bevægelser, så er der en stor fare for, at det vil skabe en stærk højrepopulisme i mange lande. Men på den anden side er der også virkelige muligheder for at gribe øjeblikket, og venstrefløjen bør have kapacitet til det.

GRÆNSER FOR EUROPA OG POLITIK I MELLEØSTEN

Chantal Mouffes måde at forholde sig til demokratiets udbredelse på, for eksempel i forholdet mellem Mellemøsten og Europa, er sammensat. På den ene side mener hun, at Europa, og dermed liberalt demokrati som politisk ideologi, skal styrkes. Hun går ind for et handlekraftigt Europa, der på sigt skal kunne matche og dermed afbalancere USA's unipolære dominans. På den anden side går hun også ind for en europæisk politisk tankegang, der skal være tilbageholdende med at gøre sine potentialer for kraftigt gældende over for svagere regioner som Mellemøsten. Hun er således skeptisk over for

at bruge europæisk militær magt ude, som det skete i Libyen i 2011 under Det Arabiske Forår. Hun er endvidere modstander af at 'udvide grænserne for det europæiske', hvilket ville være tilfældet, hvis Tyrkiet blev medlem af EU. Paradoksalt nok betyder dette, at der også er grænser for den måde, hvorpå Europa skal forholde sig til demokratiseringsbevægelser i den øvrige verden.

Du har i din bog On the Political (2005) udtrykt stor skepsis overfor den aktuelle unipolaritet i verden, hvor USA efter din mening spiller en alt for stor rolle. Som alternativ har du ment, at man bør arbejde for at styrke andre regioner som for eksempel Europa for at give USA mere modspil. Tror du, at den aktuelle nationalstat – der synes at være den relevante ramme, som mange identificerer sig med, når de danne politiske organisationer – vil være en hæmsko for udvikling af en multipolær verdensorden, eller kan den understøtte modellen?

Jeg kan kun tale for Europa, for jeg kender ikke nok til de andre blokke. Jeg prøver, at udvikle en idé om et agonistisk Europa. Jeg er uenig med det habermasianske syn på et føderalt Europa og den post-nationale idé om, at det europæiske demokrati ideelt skulle være et demokrati, i hvilket europæiske borgere flytter deres følelse af tilknytning fra deres lande til et europæisk folk. Jeg tror ikke, at det kan fungere.

Dette er knyttet til et andet aspekt af mit arbejde, dét, jeg kalder passionernes vigtighed i politik, følelsernes rolle. Alle diskussionerne om deterritorialisering glemmer, at der stadig er en meget stærk libidinøs investering, for at bruge et psykologisk udtryk, i de nationale former for identifikation. Faktisk er grunden til, at der er så meget euroskepticisme og mere fjendtlighed mod EU som projekt, at det europæiske projekt stiller spørgsmål ved deres nationalstat og deres nationale form for identifikation. Det er noget, der er for vigtigt til, at vi kan regne med, at det vil forsvinde. Habermas' idé om, at det kun vedrører en fase, og at vi bevæger os mod post-nationale identiteter, tror jeg slet ikke på. Faktisk ser vi, at der, hvor den nationale identitet er i krise, er det mere den regionale end den overnationale, europæiske, der styrkes. Derfor mener jeg, at disse identifikationsformer er meget vigtige.

Jeg så et udtryk, som jeg meget godt kan lide, hos Kalypso Nicolaïdis (2004), der taler om Europa som et *demokrati*. 'Demokrati' er flertalsformen for demos.

Han anerkender mangfoldigheden af nationale folk, der eksisterer i Europa, og forestiller sig en form for agonistisk relation mellem disse forskellige *demoi*. Europas enhed vil ligge i dets forskelle. Det vil ikke være et forsøg på at komme ud over de nationale forskelle, men at bruge dem til at skabe et fællesskab, der respekterer disse forskelle. Mange af de vigtige beslutninger skal tages i institutioner, der befinder sig på europæisk niveau, men de europæiske nationer skal have så meget selvstyre som muligt. Det er den måde, jeg forestiller mig en agonistisk model på for Europa – i termer der handler om opretholdelse af enhed i nationalstaterne.

Hvad angår institutioner, er der overvejelser blandt jurister om ideen om den føderale union. Det vil sige: ikke en føderalisme fra oven, men en forening af stater, der beslutter sig til at forenes, fordi de har brug for enheden for at bevare den særegenhed. Dette er virkelig en vision, jeg finder interessant, fordi det også kan være et argument vendt mod euro-skeptikerne. At sige: Ok, i den verden, vi har i dag, er det umuligt for Frankrig, Tyskland og Storbritannien at bevare sig selv, men hvis vi forenes i en føderal union, *så* vil det være muligt at bevare vores særegenhed. Der er mange diskussioner om disse institutionelle modeller, og her er denne model en vej frem. Hovedpointen er, at jeg ikke mener, at vi skal tro, at det vil være et fremskridt at overkomme nationalstaten eller nationale identiteter, for de er virkelig vigtige identifikationsformer for folk.

Hvad siger du til, at det liberale demokratis ideer vinder frem geografisk. Vi har senest set under det arabiske forår, hvor spredningen af demokrati først skete hurtigt, men derefter løb ind i begrænsninger. Er det trods alt ikke grund til optimisme i takt med, at flere og flere stater bliver demokratiske også i Mellemøsten?

Vi må se, hvad der sker. Jeg er ikke sikker på, hvilken retning udviklingen tager. Jeg tror, at folk var meget engagerede, da det skete. De følte, at de nu kunne organisere sig selv som i vore demokratier. De neokonservative sagde, at dette viste, at George W. Bush havde historien på sin side, når han sagde, at han ville bringe demokrati til Mellemøsten, og at det var, hvad de ønskede i regionen. Jeg har aldrig købt den historie. Det er dog under alle

omstændigheder vigtigt, at Mubarak er blevet fjernet, men det er uklart, hvad der vil ske på længere sigt.

I Tunesien har det måske været lettere, men problemet bliver ligesom i Egypten økonomien. Disse lande står i en virkelig dårlig økonomisk situation. De får en vanskelig tid. Selvfølgelig ønsker disse revolutioner civile og demokratiske rettigheder, men hvad sker der med de sociale rettigheder? Der er velorganiserede fagbevægelser i dele af disse lande, der ikke blot vil have en anden elite, men også forandringer for dem selv.

I modsætning til mange andre, bekymrer jeg mig ikke for risikoen for, at der ikke vil komme demokrati, eller for at det muslimske broderskab og andre islamister kommer til magten. For det første tror jeg, at det er, hvad man kunne forvente. De var der allerede, og de var vant til at organisere folk. Du organiserer ikke sociale bevægelser ved at sende e-mails, tweete eller gå på Facebook. Det, der er vigtigt, er folkelig mobilisering med henblik på valg. De var de eneste i landene, der gjorde netop dette.

Desuden: Hvad kunne man forvente? Disse lande er muslimske. Det er normalt, at befolkningen ønsker partier, der repræsenterer dem. Der er dem, der hævder, at vi nu er ved at få indført sharia i Mellemøsten. Men tag for eksempel Rachid Gannouchi, der ledede det tunesiske parti Ennahda fra sit eksil i London i mange år, som jeg kender igennem vores Centre for Islamic Democracy. De er meget moderate muslimer. Jeg tror ikke, at de vil sætte spørgsmålstegn ved forbedringerne for kvinder.

Jeg tror heller ikke, at det muslimske broderskab i Egypten er farligt. Problemet med det muslimske broderskab i Egypten er, om de vil gå i samarbejde med militæret. Alt er ikke rosenrødt. For mig at se kommer faren ikke fra, at islamisterne får regeringsmagten. Det er forventeligt og helt legitimt. Faren ligger i, at opbygningen af de nye demokratiske institutioner kommer til at ske under svære økonomiske betingelser. Vi må vente og se, hvad der sker.

Er du generelt imod interventioner? Dette er et element i en bred debat inden for den kosmopolitiske tilgang: retten og pligten til at intervenere af humanitære grunde? Vil du mene, at man som hovedregel ikke bør intervenere? Ville du eventuelt også fastholde dette synspunkt i forhold til for eksempel tilfælde, hvor man kunne forhindre folkemord? Hvad var din vurdering af interventionen i forhold til Serbien under Kosovo-krisen?

Jeg var imod det sidstnævnte af de grunde, som David Chandler (2004) fra Westminster University fremhæver, nemlig at de fleste af problemerne, fordrivelserne og massakrerne, skete efter at interventionen begyndte.

I forbindelse med interventionen i Libyen fremstillede *Al Jazeera* det, som om det var det samme som i Tunesien og Egypten, hvor det var hele folket mod regimet. Det var ikke tilfældet. Der var en borgerkrig, der delte Libyen, som var meget mere kompliceret, og hvor der ikke var plads til os.

Der er selvfølgelig tilfælde, hvor vi burde have inter文neret. Rwanda var et klassisk tilfælde. Jeg siger ikke, at der aldrig bør inter文neres, men kun at det bør ske på regional basis. For eksempel er Den Arabiske Liga passende i den arabiske verden, og jeg ville anerkende deres eventuelle interventioner. Der vil komme konflikter, og på et tidspunkt får de behov for at have måder at forholde sig til komplicerede konflikter på, men det skal altid gøres af de mennesker, der er berørte, og ikke igen og igen som NATO-interventioner.

Faktisk bliver konsekvenserne, at billedet af Vesten bliver absolut forfærdeligt, der, hvor der inter文neres. Det er grunden til, at jeg er meget imod den idé, at Vesten har ret til at inter文nere. Når der er en konflikt, er det vigtigt for regionen, at gøre hvad de kan for at løse konflikten, men det burde ske på regionalt niveau i stedet for som nu, hvor Vesten går ind som gendarm.

Noget der ligger i forlængelse af debatten om den regionale dimension er spørgsmålet om Tyrkiet og EU. I Skandinavien er venstrefløjens spontane reaktion, at det ville være en god idé at have Tyrkiet med i EU, men vi forstår, at du ikke tilslutte dig dette synspunkt?

Her må jeg forsvare en position, der er kontroversiel, og som folk ikke kan lide. Jeg mener ikke, at medlemskab vil være godt for Tyrkiet og ej heller for Europa. Jeg er faktisk glad for at se, at tyrkerne heller ikke virker til at være virkeligt interesserede nu. Jeg har mange tyrkiske ph.d.-studerende, og det er noget, jeg diskuterer meget med dem. For eksempel sagde jeg fra starten til en af dem, at vedkommende skulle vide før samarbejdet, at jeg var mod at Tyrkiet tilsluttede sig EU, og han sagde 'også mig'! Godt, sagde jeg, så er der ikke noget problem. Han spurgte, om jeg vidste, at flertallet af tyrkere ikke ønsker at blive medlemmer af EU. Det er kun fabriksejere og politikere, der gør det – ikke det

tyrkiske folk. Det er rigtigt, at når jeg tager til Istanbul, hvilket er ret ofte, så vil folk, ikke de intellektuelle, ikke med i EU. De føler det ikke. De har ingen former for identifikation med EU.

Men jeg siger også: Det handler om, hvilket EU vi ønsker! Hvis man ønsker et EU, der blot er et stort frit marked, er der intet problem i at have Tyrkiet med. Hvis man ønsker, som jeg gør, et Europa, der bliver et virkeligt politisk Europa, der kan blive en vigtig pol i en multipolær verden, og som vil spille en form for politisk rolle, så mener jeg, at det er vigtigt at sætte grænser. Hvordan disse skal drages, er selvfølgelig altid et politisk spørgsmål, men i tilfældet med Tyrkiet kan vi sætte et geografisk kriterium. Istanbul er en del af Europa, men resten af Tyrkiet er ikke. Så hvis vi siger ja til Tyrkiet, hvorfor så ikke gå længere – og længere? Det er endnu et af de temaer, hvor jeg er uenig med folk som Jürgen Habermas. Skal Europa være åbent for alle, der opfylder betingelserne og ønsker at tilslutte sig? Nej, Europa som pol i en multipolær verden har brug for grænser.

En anden grund er, at hvis dette projekt skal virke, er det vigtigt, at der er en form for homogenitet i de økonomiske betingelser, og dette har ikke noget at gøre med, at Tyrkiet er muslimsk. Der skal for eksempel være en form for velfærdsstat. Man kan ikke have lande, hvor nogle mennesker har en række sociale goder, og et, hvor dette ikke er tilfældet. Dette er ekstremt vigtigt, og det er allerede en udfordring blandt lande, der er med i EU, at der skal skabes en mere eller mindre ensartet standard for folk med hensyn til økonomiske og sociale rettigheder. Dette vil blive umuligt. Dette er mine grunde til ikke at anbefale tyrkisk medlemskab af EU.

På den anden side er Tyrkiet et meget vigtigt land med en masse historie, og jeg kan godt se Tyrkiet som en center i en anden pol. Der er sket noget spændende siden Ahmet Davutoglu blev udenrigsminister. Han har en vision, der somme tider kaldes neo-osmannisk, som jeg har meget sympati for. Det handler om at skabe noget i retning af det osmanniske imperium, men på et demokratisk grundlag. For Tyrkiet, der ellers skulle være den lille fætter, der gerne vil være med, men hele tiden bliver afvist, ville der være en opgave i at skabe en fremtid, der var vigtigere end at være en del af Europa. I realiteten er det også, hvad der er ved ske.

En sidste ting, og dette er relateret til meget af den drivende kraft i mit arbejde og hele idéen om det politiske: Hvis du er tyrkisk, og du står over for spørgsmålet om tilslutning til EU eller ej, er der forskellige kriterier at beslutte ud fra. Nogle vil være meget fokuserede på de økonomiske kriterier. Hvis det er dit eneste kriterium så ok. De fleste af dem, der går ind for tyrkisk medlemskab, fokuserer på det økonomiske. Andre kriterier for venstrefløjen er moralske: 'vi kan ikke sige nej til disse fattige tyrkere, der ønsker medlemskab'. Jeg mener, at dette er noget vrøvl, for de fleste af dem ønsker ikke medlemskab.

Hvis vi ser på spørgsmålet om tyrkisk medlemskab fra politiske kriterier, er det en dårlig idé. Det er ikke godt for os. Man bør ikke sige, at vi ikke kan sige nej til dem, fordi det er i modstrid med Europas universalistiske principper. Selvfølgelig er der dårlige grunde til at sige nej. Nogle kristne demokrater siger for eksempel, at Europa er en kristen klub uden plads til muslimer. Her er jeg helt uenig. Nogle gange bliver jeg spurgt, hvorfor jeg er på samme side som disse mennesker. Jeg svarer, at jeg ikke er på den side. Hvis du er for, er du så på euro-skeptikernes side? De britiske euroskeptikere er aggressivt *for* tyrkisk medlemskab. Lige som amerikanerne. Alle disse mennesker, der ikke ønsker et stærkt Europa, er *for* tyrkisk medlemskab. De ved nemlig, at det vil bremse udviklingen af et politisk Europa. I begge tilfælde er der nogle, du ikke ønsker at stå sammen med, så dette kan ikke være et kriterium.

LITTERATUR

- Chandler, D. (2004). *From Kosovo to Kabul: Human Rights and International Intervention*. London, Pluto Press.
- Jensen, C. (2013). *Chantal Mouffe*. København: Jurist- og Økonomforlaget.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. Abingdon: Routledge.
- Mouffe, C. (2012). *The Space of Agonism*. Berlin: Sternberg Press.
- Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the World politically*. London: Verso.
- Nicolaïdis, K. (2004). The New Constitution as European 'Demoi-cracy'?. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 7(1), 76-93. doi:10.1080/136982304200235985.